

1930-ЙИЛЛАРДА ҚОРАҚАЛПОҒИСТОНДА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ВА САНОАТНИНГ РИВОЖЛАНИШИ

Мацалаева Гоззал Зарипбаевна

E-mail: matsalaevagozzal@gmail.com

Аннотация: 1930-йилларда Қорақалпоғистонда иқтисодий соҳада муҳим ўзгаришлар юз берди. Бу даврда қишлоқ хўжалиги тизими тубдан ислоҳ қилинди, колхоз ва совхозлар ташкил этилди, сугориш ишлари кенгайтирилди. Шу билан бирга, саноат соҳасида ҳам янги корхоналар барпо этилди ва ишлаб чиқариш ҳажми ортиб борди. Мазкур мақолада мазкур жараёнларнинг тарихи, ижтимоий-иқтисодий аҳамияти ҳамда Қорақалпоғистон тараққиётидаги ўрни ёритилади.

Калит сўзлар: Қорақалпоғистон, 1930-йиллар, қишлоқ хўжалиги, саноат, иқтисодий ривожланиш, колхоз, совхоз, модернизация.

1930-йилларда Қорақалпоғистонда бошқа соҳалар каби қишлоқ хўжалиги ва саноат кенг ривожланди. 1931-йилдан бошлаб Қорақалпоқ озиқ-овқат саноати кенг ривожланди. 1931 йилда балиқчилик саноатида 55 та саноат артели бўлиб, уларда 1924 киши, 4 та транспорт артелида 1929 киши, 12 та турли артелларда 1562 киши ишлаган.

1931-йилда Қорақалпоғистоннинг кооператив ва бадий саноатини ривожлантириш учун 208 минг рубл ажратилди. Украина Саноат Кенгашидан бир миллион манатга яқин кредит олинди, у саноатни механизатсиялаш ва янги саноат корхоналарини куриш учун сарфланди.

70 ўринли курилиш материаллари тайёрлаш курси, 40 ўринли гиламдўзлик мактаби, 9 ойлик тикувчилик курслари очилди. Янги кадрлар тайёрлашга 255 минг манат сарфланди.

1931 йилда қизларнинг бадий устахоналари - гилам ва тикувчилик фабрикаларида 480 нафар қиз ишлади.

Иқтисодиётнинг барча тармоқларининг ривожланиши ишчилар сонининг кўпайишига олиб келди. 1931-йилда барча саноат, транспорт, курилиш, алоқа ва совхозларда (шу жумладан мавсумий ишчилар) 15700 ишчи ишлади. Ишчиларнинг 82% ва хизматчиларнинг 57% маҳаллий халқлар вакиллари эди.

1931 йилда Тўрткўл қишлоқ техникуми 21 ўқувчини ишлаб чиқаришга тайёрлади. Уларнинг ишига П.Сеитов, Х.Халмуратов, И.Арзекеев, Донтсов, Маявский ва бошқалар жалб қилинган.

1931 йилда Қорақалпоғистонда колхозлар сони 416 тага етди. Қўшма хўжаликлар ишида 111563 нафар гадоилар ва 2039 нафар ўртагонлар бўлган. Янгидан пайдо бўлган колхозларнинг кўпчилиги таркибида кўп миллатли бўлиб,

бу ерда ўзбеклар, қорақалпоқлар, қozoқлар, туркманлар колхоз ишларида фаол қатнашган. Бутун Совет давлати сифатида Ўрта Осиёнинг бошқа жойларида учрамайдиган ҳолат бўлиб, Қорақалпоғистондаги колхоз тузуми алоҳида фарқлардан иборат эканлигидан далолат беради.

1931-йилда колхозлардан 57 нафар бой деҳқон қувиб чиқарилди. Илгари ташкиллаштирилган колхозлар кичик ва қучсиз эди. Ходимлар етишмасди, техника йўқ эди. Шу йилларда Қорақалпоғистонда қохозлар билан бир қаторда совхозлар ҳам қурила бошланди. Мухтор вилоятда ташкил этилган 1-совхоз “Аму-Луб” совхози 25 минг гектар ерга эга эди. Улар бир неча ой ичида буғдой, арпа экишди.

1931 йилда Шаббаз туманида пахтачиликка йўналтирилган “Истемес” совхози ривожланди. Унга 270 минг гектар ер ажратилди. “Истемес” совхози ирригация иншоотлари, механизациялаш, уй-жой қурилиши учун катта миқдорда маблағ олди. Бироқ тупроқ шароити ноқулай бўлгани учун совхоз пахта ва бошқа қишлоқ хўжалиги маҳсулотларидан паст ҳосил олди. Совхозда малакали кадрлар етишмас эди. Аммо бу даврда колхозлар ташкил этилганда артиллерия ўрнига сунгий равишда коммуналар ташкил этилган. Турар-жойлар, чорва моллари ва чорва қушлари мажбурий равишда ижтимоийлаштирилди. Ҳатто турли жойларда гапириш ҳуқуқини ҳам йўқотди. Уларнинг ерлари мусодара қилинди. Хўжели туманидаги “Қизил байроқ” артелининг бошлиғи Буев безорилар томонидан қийноққа солинган ҳолда ўлдирилган. Қипчоқ тумани 4-қишлоғида яшовчи комсомол Ш.Сапашов жиноятчилар томонидан ўлдирилган.

1931-йилда автоном округда 11 минг қўчманчи ва ярим қўчманчи хонадон бўлган. Жорий йилда улардан 517 та хонадон аҳоли пунктига қўчирилди. 1932 йил охирида автоном вилоятда 597 та колхозлар, шу жумладан 471 қишлоқ хўжалиги ва 126 ер кооперативлари мавжуд эди. Бундан хулоса қилиш мумкинки, бу республикадаги барча хўжаликларнинг 53 фоизи коллективлаштирилган. Бу вақтда қишлоқ хўжалиги колхозларида 66909 га қишлоқ хўжалиги эрлари ёки Қорақалпоғистон умумий қишлоқ хўжалиги эрларининг 57,7%и бор эди. Колхозларда 36 минг 173 гектар пахта майдони мавжуд бўлиб, бу умумий пахта майдонининг 64,5 фоизини ташкил этади. Пахта етиштириш колхозларда 54%, яқка хўжаликларда 40% ни ташкил этди. Қишлоқ хўжалигини қайта қуриш, минерал ўғитлардан фойдаланиш натижасида пахта етиштириш сезиларли даражада ошди.

Автоном вилоят ҳукумати коллективлаштиришни 2-зонага ўтказишни маъқуллади. Биринчи зонага техник экинлар (пахта) етиштириладиган Тўртқўл, Шаббаз, Беруний, Хўжали, Қипчоқ, Амударё, Чимбой, Кегейли, Қўнғирот туманлари кирди. Бу ҳудудлар аҳолиси ўтроқ турмуш тарзини олиб боради ва ер билан ишлашга, пахта экишга қўпроқ мос келади. Унинг фаолиятида бу ерда экин майдонларини қўпайтириш, суғориш ишларини яхшилаш ва

деҳқончиликни юксалтириш асосий вазифа бўлган. Бу тумanning қишлоқ хўжалигини коллективлаштиришга яхши тайёргарлиги туфайли колхозлаштириш яхши ўтди.

Иккинчи зонага деҳқончилик билан шуғулланувчи Қораўзак, Тахтақўпир, Тамди туманлари кирди.

1931-йил охирида Қорақалпоғистонда 447 та колхозлар иш ҳақини меҳнатидан келиб чиқиб тўлашнинг янги шаклига ўтди. Бундан ташқари 1931 йилда Қорақалпоғистон колхозларининг 1322 та бригадалари тайёрланди.

1930-1932 йилларда Қорақалпоғистонда 130 қишлоқ совети ишлаган. 1930-1931-йилларда Қорақалпоғистонда маҳаллий ва қишлоқ советларига сайловлар бўлиб ўтди. Сайлов кооператив асосида ўтказилди ва қишлоқ аҳолисининг колхоз қурилишида фаол иштирок этишига катта ёрдам берди. Қишлоқ советлари ёнида қишлоқ хўжалигининг участкалари ташкил этилиб, улар колхоз ишлаб чиқариши билан шуғулланган. Уларнинг энг катта хизматларидан бири ёш аёлларни колхоз ишлаб чиқаришига жалб қилиш эди. 1932 йилда "Топилис" фаолиятида 1395 нафар қиз иштирок этди. Қорақалпоғистонлик У.Жалолова, Бекназарова, Т.Ерманова, Убайдуллаева, Қурбониезова ва бошқалар янги турмуш ўрнатиш учун фаол курашдилар.

1931 йилда Шарқ университетига Бауманов, Боранқулов, Далиев, Сапаров, Адакаев, Исанов, Каралибоев ўқишга юборилади. 1931-йил декабр ойида партия кадрларини тайёрлаш ва қайта тайёрлаш бўйича Ўрта Осиё курсларида 19 битириб чиқди.

1931-йилда Қорақалпоғистон автоном вилоятидаги 11 та ўқув юрти ва илғор типдаги мактабларда 1013 нафар ўқувчи таҳсил олди.

1930-1931 йилларда Қорақалпоғистон талабалари А.Бекмуратов, П.Тўреев, И.Бекбаулиев, Қ.Оразов, Б.Зиналиевлар Тошкентда Ўрта Осиё радиостанцияси ёрдамида қорақалпоқ тилини биринчи бўлиб ўрганганлар радиогазета ишлаб чиқдилар. "Мийнет" ва унинг сўзловчилари Қорақалпоғистонга Тўртқўл, Чимбой, Шаббаз, Хўжели вилоят радиостанциялари орқали узатилган.

1931 йилда автоном республика колхозларида 35 партия ячейкаси ишлаган бўлса, 1939 йил апрелда уларнинг сони 192 тага етди, 1344 та колхозчи коммунистлар сафига қўшилди.

30-йилларда Қорақалпоғистонда қишлоқ хўжалиги учун кадрлар тайёрлашга катта аҳамият берилди. 1930-йилда Қорақалпоғистондаги ғалаба ва коллективлаштиришнинг бошланиши қишлоқ хўжалиги кадрларини тайёрлашда катта бурилиш ясади. 1930 йилда Тўртқўл ва Чимбой шаҳарларида бригадир, ҳисобчи, колхоз бошлиқларини тайёрлаш учун махсус колхоз мактаблари, қисқа муддатли курслар очилди. 1930-йилда бу ўқув юртларида 497 та хўжалик мудирлари, шу жумладан 348 та колхоз бошлиғи ва бригадир, 129 та бухгалтер ва 20 та колхоз инструкторлар тайёрланди. 1931-йилда Тўртқўл ва Чимбой

қишлоқ хўжалиги кадрларини тайёрлаш бўйича қисқа курсларда 448 та колхоз бошлиғи ва усталари, 128 та ҳисобчи, 434 та колхоз бошқаруви аъзолари ўқитилган. 1932 йилда Қорақалпоғистон Ер ишлари халқ комиссарлиги томонидан ташкил этилган қисқа муддатли курсларда 1491 қишлоқ деҳқонлари ўқитилган. Унинг фаолиятида 239 нафари қишлоқ хўжалиги, 59 нафари фермерлик, 499 нафари бухгалтерия мутахассислиги бўйича ўқитилди. Кейинги йилларда Қорақалпоғистонда қишлоқ хўжалиги мутахассисларини тайёрлаш курслари сони йилдан-йилга ортиб бормоқда. Агар 1932 йилда Қорақалпоғистон қишлоқларида 43 та шундай курслар бўлса, 1933 йилда уларнинг сони 115 тага етди. Бу ерда 6358 нафар талаба таҳсил олади.

Хулоса. 1930-йиллар Қорақалпоғистон тарихида иқтисодий ривожланиш ва ижтимоий ўзгаришлар даври бўлди. Қишлоқ хўжалиги ва саноат соҳаларида амалга оширилган ислохотлар минтақанинг кейинги тараққиёти учун пойдевор яратди. Бу жараёнлар маҳаллий аҳолининг меҳнат фаоллиги ошиши ва янги ишлаб чиқариш муносабатларининг шаклланишига хизмат қилди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Қорақалпоғистон тарихи. – Нукус: Қарақалпоқстан, 2001. – 356 б.
2. Каримов, И. Ўзбекистон иқтисодиётининг тарихий тараққиёт босқичлари. – Тошкент: Фан, 1998. – 215 б.
3. Алимбетов, С. Қорақалпоғистонда қишлоқ хўжалиги ва саноатнинг ривожланиши (1917–1941 йиллар). – Нукус: Илим, 2010. – 278 б.
4. Хўжаев, Ф. Ўзбекистонда индустриализация жараёнлари ва унинг ижтимоий таъсири. – Тошкент: Университет нашриёти, 2005. – 190 б.
5. Республика Қорақалпоғистон архив материаллари. – Нукус, Ф. 23, ж. 4, 1930–1939 йиллар ҳужжатлари.